

## IDEI. PERSONALITĂȚI. INSTITUȚII (I)

Noua serie a revistei „Sociologie Românească” s-a dorit, prin pana regretatului Ion Ungureanu, a fi o asumare a actualității tradiției disciplinare ca o garanție morală a profesionalismului discursului sociologic și a implicării sale în reconstrucția societății românești. Instituirea unei rubrici permanente avînd drept scop evocarea, restituirea și relectura unor texte, idei, personalități semnificative ale sociologiei românești și universale poate servi atît dezvoltării conceptuale a disciplinei cît și imaginii sale publice în cultura românească. Teoriile, conceptele, definițiile, tipologiile, cronologiile, perspectivele inedite teaurizate în sociologia națională și de peste hotare pot oferi intuiții și sugestii pentru „cunoașterea de sine a națiunii și, deci, a putinței sale de a decide” (D. Gusti).

Relevanța contemporană a tradiției sociologice derivă din calitatea acesteia de a fi un suport fundamental în efortul de reconstrucție teoretică a disciplinei și, în același timp, un „instrument de învățare culturală” (Ilie Bădescu) prin redescoperirea unor modele de gîndire și acțiune din trecut care pot fi „recitate” printr-o grilă contemporană.

*Mentînera unui portofoliu larg de idei și concepte.* Mai ales în perioadele de ruptură teoretică, cînd structurile îndătinat încetează de a mai fi operaționale, păstrarea unui fond cît mai diversificat de idei și concepte poate facilita procesul de generare a unor noi intuiții utile pentru fundamentarea și orientarea programelor de cercetare în curs (N. Chomsky). De peste un veac și jumătate s-au acumulat puncte de vedere teoretice, idei și concepte, de multe ori cu ascuțișuri polemice, asupra unor aspecte esențiale ale creării României moderne și care au mare putere evocatoare și inspiratoare și astăzi.

*Bogăția și diversitatea pozițiilor și interpretărilor* asupra căilor de dezvoltare organică, evolutivă a societății românești sau, dimpotrivă, ale unor ritmuri precipitate de modernizare prin aportul străinătății, prin inițiative politice și legislative ale statului favorizează construcția unei concepții sociologice deschise, nedogmatice asupra raporturilor dintre națiune — stat, a rolului și funcționalității instituțiilor în schimbarea socială etc. Lecțiile pe care ni le dau astăzi clasicii sociologiei sînt lămuritoare pentru evitarea unor capcane de natură cognitivă și acțională în reformarea socială. Sociologi, istorici, juriști, economiști de marcă au atras atenția asupra unor practici mentale și acționale pe cît de răspîndite, pe atît de păgubitoare pentru evoluția societăților și indivizilor, cum sînt: credința nemărginită fie în puterea rațiunii sau a psihologiei popoarelor, supraevaluarea rolului normelor juridice și a reformelor politice în schimbarea societăților, viziunea fatalistă (naturalistă) asupra agenților sociali etc. Relectura lucrărilor lui H. H. Stahl ne poate pune în gardă, bunăoară, asupra practicilor primejdioase de a substitui „iluzia juridică” a proprietății

raporturilor reale, vii de proprietate. Iar revederea experienței Școlii sociologice de la București se dovedește deosebit de relevantă pentru lămurirea raporturilor de interdependență funcțională dintre manifestările formale, de natură regulativă (dreptul și politica) și cele constitutive, adică manifestările economice și spirituale care sînt conținutul celor dintii. Inițiativa transformărilor, asumată în chip legitim de factorii politici și legiuitori, nu poate ignora sau minimaliza, decît cu prețul unor consecințe grele, realitatea vieții economice și spirituale, aspirațiile, putințele, credințele populației. Calea de urmat, după cercetările Școlii Sociologice de la București, în înfăptuirea reformelor juridice și politice este ca acestea să urmeze linia de dezvoltare organică a fiecărei națiuni, să nu se împotrivească națiunii, întrucît întotdeauna națiunile sînt eterne, doar statele sînt trecătoare și subordonate națiunilor. Iar mijloacele de înfăptuire a acestui scop sînt cunoașterea realităților vieții sociale și naționale și a istoriei popoarelor.

În același sens, Nicolae Iorga specifica faptul că prin modul de formare treptată a statului românesc, cu o „încetineală extraordinară, ceea ce i-a dat o putere de rezistență foarte mare”, noi românii „nu suntem buni de improvizație, pentru că nu ieșim din improvizație, nu avem însușirile necesare pentru aceasta. Cine ne urmărește poate să-și închipuie uneori că stăm pe loc, dar noi nu stăm pe loc, ci consolidăm încetul cu încetul ceea ce am ajuns a căpăta prin sfortările mai multor generații. Acesta este sistemul românesc”...<sup>1</sup>.

În același context de idei privind principiul evoluției treptate, al continuității istorice, larg împărtășit de cultura germană și britanică în secolul trecut și în prima jumătate a veacului nostru, pot fi întîlnite idei sugestive, de mare forță evocatoare în cadrele sociologiei de filiație junistă, semănătoristă, poporanistă, țărănistă și gîndiristă.

*Cunoașterea de fond a teoriilor sociologice, a conceptelor* formulate de personalități ca C. Stere, N. Iorga, V. Madgearu, M. Ralea, C. Rădulescu-Motru, C.D.Gherea, D. Gusti și membrii Școlii sale de sociologie sensibilizează imaginația sociologică contemporană făcînd-o mai disponibilă pentru a sesiza esența determinismului social ca o creație ce depășește ipostaza de produs instituționalizat de care vorbea E. Durkheim. În consecință, personalitățile menționate ne atrag luarea aminte că societățile istorice pot fi înțelese doar printr-o „resubiectivizare” a societăților, adică a cunoașterii „oamenilor trăind în societate” (D. Drăghicescu). Înțelegerea trăirilor grupurilor și indivizilor, cunoașterea acelei intimități sociale în care membrii comunității se regăsesc unii în ceilalți, familiarizarea cu stările de simpatie și antipatie din grupurile și comunitățile sociale s-au cristalizat în: „teoria cooperării sociale” (C. Stere); teoria societății țărănești active, creatoare din punct de vedere istoric, promovată de sociologii poporanisti și țărăniști, aflată la antipodul viziunilor fataliste și conservatoare asupra inerției și pasivității țărănimii, dezvoltate în cadrele sociologiei neoliberale, social-democrate și marxiste; concepțiile sistemului clientelar — politicianism, oligarhie, birocrație, clase superpuse, sociologia subiectivă (D. Drăghicescu) etc. Din perspectiva sociologiei de factură evolutiv-organică direcția fundamentală a acțiunii de modernizare

<sup>1</sup> Nicolae Iorga, *Originea, firea și destinul neamului românesc*, în *Enciclopedia României*, I, Statul, Imprimeria națională, București, 1938, p. 36.

a societății revine *reformării interioare a omului*, avînd ca expresii conceptuale „spiritualitatea de merit” (C. Rădulescu-Motru), „ideea directoare” (N. Iorga), „simplexia valorilor” (Eug. Speranția), „umanismul românesc” (I. Zamfirescu) etc.

O *perspectivă opusă și complementară* se desprinde însă din *teoriile conceptele și ideile de natură liberalistă și raționalistă*, care accentuau *momentele de discontinuitate, de precipitare a ritmurilor de modernizare prin intervenționism statal și cu sprijinul străinătății*. Nicăieri, ne asigura în chip documentat Șt. Zeletin, instituțiile burgheze nu au izvorît din nevoile sufletești ale popoarelor ci din nevoile capitalismului”. Armonizarea instituțiilor moderne, burgheze cu psihologia populară este considerată de acest autor ca o operă treptată și anevoioasă, cu atît mai dificilă la noi, unde evoluția vertiginoasă a capitalismului, sărînd peste și arzînd etapele clasice, a lăsat în urmă evoluția sufletească a poporului, care este de obicei mai greoaie. Peste tot în lume, arăta el, la începuturile capitalismului, sufletul rural rămîne în urma vremii”. Statele cele mai avansate azi, ca Anglia, Franța, Olanda au recurs la mijloace drastice de constrîngere (fierul roșu, vinderea ca sclav, spînzurarea) pentru a asigura armonizarea sufletească cu spiritul capitalismului. Burghezia română atît de „hulită” de reprezentanții gîndirii „reacționare” junimiste, socialiste, poporaniste, etc. constituie agentul istoric capabil să ridice societatea românească de la o zonă orientală fără căi de comunicație, fără monedă națională, fără așezăminte de credit, fără oameni capabili la o societate modernă, situată pe picioare proprii. Mergînd pe aceeași linie a caracterului de necesitate sociologică a formației civilizației românești, Eugen Lovinescu formulează o nu mai puțin interesantă teorie „regională” asupra dinamismului socio-cultural al societății românești prin prisma unor legități implacabile: determinarea evoluției țărilor înapoiate de către cele dezvoltate prin „sincronismul vieții moderne”, „interdependența devenirii” societăților, legea alternanței imitației cu adaptarea invențiilor, ideilor, instituțiilor.

Readucerea în dezbaterea contemporană a unor texte, idei semnificative poate avea însă și un *rol metodologic mai direct, o valoare euristică intrinsecă în crearea și selectarea unor noi ipoteze și teorii*. Mai ales recursul la „conceptele explicative ideale” (Lazăr Vlăsceanu) prezente în teoriile sociologice poate fi contributiv pentru *teoretizarea schimbării sociale globale*. Analizele eminesciene privind mobilitatea și permeabilitatea claselor sociale prin politică, teoria păturilor superpuse, legitatea compensației muncii, rolul privilegiilor fiscale, economice, politice în birocratizarea societății sînt deosebit de lămuritoare pentru geneza „societății de status” (M. Weber), a politicianismului, pseudoraționalizării sociale și pseudoculturii (C. Rădulescu-Motru). La fel de sugestive pentru teoretizarea schimbării globale a societății pot fi: concepția legitimității reale a statului bazat pe o structură socială largă (C. Stere); considerațiile privind rolul și statutul claselor mijlocii în democratizarea societății (N. N. Matheescu, Șt. Zeletin, C. Stere etc.); ideile privind rolul formativ al instituțiilor în procesele de transformare (D. Drăghiceșcu, E. Lovinescu, Șt. Zeletin) precum și devenirea acestora, în anume împrejurări „forme fără fond” care frînează dezvoltarea socială (M. Eminescu, C. Rădulescu-Motru).

Lista contribuțiilor teoretice ar putea continua oferind un fond de fapte și generalizări sociologice caracterizat prin „pluralism teoretic și metodologic”. Recursul la cercetarea tradițiilor devine esențial pentru progresul cunoașterii sociologice contemporane întrucât oferă alternative valide de testare și perfecționare a ipotezelor și teoriilor sociologice. „*Printr-o critică din trecut*”, adică prin „*absorbirea istoriei științei în știința actuală și folosirea ei pentru îmbunătățirea ficcărei teorii în parte*” (Paul Feyerabend) istoria sociologiei contribuie în chip substanțial la *compararea teoriilor, la îmbogățirea conținutului empiric-istoric al acestora*, precum și la *sporirea „faptelor relevante” pentru teoriile contemporane*. Recursul la cercetările sociologice din trecut se justifică astfel și prin cerința „pluralismului” teoretic și metodologic considerat de Karl Popper și P. Feyerabend ca esențial pentru progresul cunoașterii.

Cei care studiază istoria sociologiei românești nu pot ocoli o *problematică metodologică de mare interes și semnificație : frecvența copleșitoare, peste 80% din totalul enunțurilor sociologice (după evaluările întreprinse de colectivul de istorie a sociologiei din cadrul Institutului de sociologie) a referințelor valorice și teleologice*. Este vorba de *explicații* care includ în structura lor *idealuri, criterii de valorizare, enunțuri prescriptive, scopuri — mijloace, expresii ale intereselor sociale*. Referințele axiologice-teleologice răspundeau nevoilor de apreciere, de valorificare „în vederea realizării practice”, cum bine sublinia Petre Andrei. Prin recursul la tipul de explicație întemeiată pe judecăți de valoare, inspirat circumscrisă de Achim Mișu în termenii „*acțiunii de dovedire axiologică*”, sociologia românească a formulat o alternativă metodologică la calea de validare pozitivistă a enunțurilor sociologice, care poate constitui o dimensiune a identității sale. Este vorba de o îmbinare a mecanismelor logice cunoscute ale inducției și deducției cu operații extralogice de testare a semnificației fenomenelor sociale. Unele dintre cele mai frecvente operații extralogice de validare a aserțiunilor sociologice prezente în sociologia interbelică, pot fi menționate : *reliefarea concordanței/decalajului între idealuri și realitățile sociale ; structurarea ideilor în funcție de extensiunea intereselor sociale ale grupurilor și colectivităților, de însemnătatea grupurilor ; recursul la idealuri, credințe, mituri, personalități charismatice, doctrine etice ; invocarea raporturilor de interdependență funcțională a elementelor organismului social, în speță al națiunii și societății în integralitatea lor ; apelul la filiația istorică a țărilor și valorilor, la geneza și evoluția acestora ; specificarea conexiunilor între idei, țeluri, aspirații ale grupurilor, ale națiunii și acțiuni de importanță istorică pentru colectivitățile respective*.

Prin includerea discursului axiologic și teleologic în cunoașterea și teoretizarea sociologică tradiția sociologică a investit cunoașterea disciplinară cu atributele unui act de cunoaștere creator, cu virtuți pragmatice evidente. Rămâne de demonstrat în ce măsură sociologia românească a dezvoltat o perspectivă nuanțată asupra societății ca obiect de studiu, care nu se distinge doar, ci mai ales se apropie de domeniul politicii, eticii, istoriei, filosofiei.

Sociologia nu se poate sustrage nevoii de cunoaștere de fond a trășăturilor și particularităților acestei societăți, a mecanismelor sale de funcționare, mobilizând în acest scop tot arsenalul teoretic, întreaga experiență disciplinară, atît cea moștenită cit și cea însușită prin contacte interculturale și prin cunoașterea *aici* și *acum* a realităților. Căci oricît de importante se dovedesc interesul și preocuparea pentru cercetarea problemelor presante ale tranziției postcomuniste, ele nu au adîncime și perspectivă fără o înnodare a lor la „seriile” gîndirii sociologice.

MARIA LARIONESCU